

LINOR GORALIK

Barbie

Az igazi szőkenő

Fordította:

SOPRONI ANDRÁS

*Szüleimnek, akik Barbie nélkül is
arany gyermekkort teremtettek számomra*

- Minek kell magának ez a doboz? – kérdezte Nyikita halkán.
 - Ez a babák kesztyűjének kell – válaszolta Lilja komolyan.
- Maga fiú, maga ehhez nem ért.

Alekszej Tolsztoj: *Nyikita gyermekora*
(Wessely László fordítása)

- Barbie akarok lenni. Ennek a kis dögnek MINDENE megvan.

Kis tábla egy régi, rozszant kocsni hátsó szélvédőjén

Tartalomjegyzék

<i>Előszó</i>	9
---------------	---

Első rész

A BARBIE ELŐTTI VILÁG

ELSŐ FEJEZET. <i>Egy szelíd bálvány. A baba története</i>	17
MÁSODIK FEJEZET. <i>Játéktörténet. Barbie előfutárai</i>	30

Második rész

BARBIE VILÁGA

HARMADIK FEJEZET. <i>Szépséges arc és varázsos hang.</i> <i>Hogyan változott Barbie külseje?</i>	49
NEGYEDIK FEJEZET. <i>A legyek királynője. Barbie környezete</i>	63
ÖTÖDIK FEJEZET. <i>„Ő is baba!” Barbie és Ken</i>	70
HATODIK FEJEZET. <i>Érdekházasság.</i> <i>Párkapcsolatok Barbie világában</i>	83
HETEDIK FEJEZET. <i>Vékony szoknyácska,</i> <i>szalag a hajfonatban. Barbie és a divat</i>	92
NYOLCADIK FEJEZET. <i>A babakesztyűs doboz.</i> <i>Barbie tartozékai</i>	109
KILENCEDIK FEJEZET. <i>A lányok mindenre képesek.</i> <i>Barbie szakmái és foglalkozásai</i>	119

Harmadik rész
A VILÁG BARBIE KÖRÜL

TIZEDIK FEJEZET. <i>A kulturális forradalom tükre.</i> <i>Barbie mint szociokulturális szimbólum</i>	135
TIZENEGYEDIK FEJEZET. „Nagymama kettő van, <i>Barbie viszont csak egy!</i> ” <i>Barbie a lányok életében</i>	155
TIZENKETTEDIK FEJEZET. „Kislány, vigyázz...” <i>Barbie és a nemi nevelés</i>	171
TIZENHARMADIK FEJEZET. <i>A „szuperkurva”.</i> <i>Barbie és a szex</i>	178
TIZENNEGYEDIK FEJEZET. <i>Halál a csúfolódóra.</i> <i>A nép a Barbie baba ellen</i>	197
TIZENÖTÖDIK FEJEZET. „Szerezd meg mind!” <i>Barbie gyűjtői</i>	215
TIZENHATODIK FEJEZET. <i>Garasos Galatea.</i> <i>Barbie és a művészet</i>	239

Negyedik rész
BARBIE OROSZORSZÁGBAN

TIZENHETEDIK FEJEZET. <i>Barbie egyhatoda</i>	261
<i>Korunk szimbóluma (Natalija Szmoljanszkaja)</i>	275

Előszó

Ez a könyv tudomásom szerint a Barbie-ról szóló irodalomnak az első orosz nyelven írott darabja. A másfél év alatt, amíg dolgoztam rajta, nemegyszer elfogott az aggodalom, hogy túl nagy fába vágtam a fejszemet: a téma túlságosan kiterjedtnek bizonyult. A fő nehézséget – most úgy látom – nem csak és nem is elsősorban a Barbie-ról szóló anyag bősége jelentette, mint inkább azoknak a formáknak a sokfélesége, amelyekben a baba napjaink világában megmutatkozik. Ha az ember alaposabban elgondolkodik a baba bármely változatán, akár egyetlen, valamennyire is jelentős tulajdonságán, óhatatlanul belebonyolódik az olyan, egyáltalán nem játékos témakörök gubancába, mint a fogyasztói társadalom, a nemi önmeghatározás, a globalizáció, az etnikai és faji széttagoltság, a modern pedagógia, a csonka család, a popkultúra, a személyiség szocializálódása, a halálfélelem – egyszóval, mindabba, ami manapság az emberi társadalom legaktuálisabb és legfájdalmasabb problémáinak összességét képezi. Azoknak a szakmáknak a története, amelyeket Barbie a világra jötte óta eltelt fél évszázad során „elsajátított”, a női munka mozgalmának története. A *Lingerie Barbie – alsó fehérneműt viselő Barbie* – megjelenéséről lehetetlen úgy beszélni, hogy ne érintsük egyfelől a szexuális felszabadítás témáját, másfelől a gyermekcikkpek piaci konjunktúrájának törvényeit. Ha szóba kerül Becky, Barbie barátnője, aki egész életét kerek

székben tölti, óhatlanul beszélnünk kell a nyugati társadalomban a fogyatékkal élők iránt tanúsított kettős viselkedés súlyos témájáról. Nem ismerek egyetlen olyan játékszert sem, amely ennyire bonyolult, érzékeny és nagyon felnőtt kérdések felvetésére kényszerítené az iránta érdeklődőket.

Barbie-nak a felnőtt világba való ilyen mértékű betagozódása erősen megnehezíti a kutatást: arra kényszeríti az embert, hogy bizonyos témák elemzése érdekében feláldozzon másokat, így a szerzőben állandó félelmet kelt, hogy egyes aspektusok iránti személyes érdeklődésének és hajlamának engedve elszalaszt valami különösen fontosat. Ugyanakkor éppen ez az integráltság teszi Barbie-t felbecsülhetetlenül értékes kutatási tárggyá, mi több, olyan objektummá, amely valósággal követeli a vizsgálatot, s amely egész sor probléma szempontjából, ha nem is adja a megoldás kulcsát, legalább egyfajta kulcslyukat jelent, amelyen keresztül a baba tizenkét hüvelyknyi magasából betekintheünk korunk civilizációjába.

A Barbie-ról szóló cikkek olvasása során, a baba rajongóinak és gyűlölőinek fórumain forogva, a vele kapcsolatos beszélgetések közben másokon és önmagamon egyaránt felfedeztem, hogy Barbie-ról úgy beszélünk, akár egy élő emberről. „Az képzeli magáról...” „Úgy viselkedik, mint...” „A barátjának, Kennek az a szokása...” Ez a viselkedés máskor is jellemző ránk, ha antropomorf, de nem élő lényekről (mondjuk irodalmi hősökről) beszélünk, ám Barbie „élete”, azaz az életnek az a képe, amelyet a baba világába belecseppenő ember maga előtt lát, annyira teljes és sokszínű, hogy projekcióink elképesztően közvetlenekké válnak. A Barbie tárgyalása közben kialakuló diskurzus másik sajátossága a baba felfogásának kettőssége, amely a léte „gyermeki” és „felnőtt” összetevői közötti hézag következménye. E könyv lapjain sokszor visszatérek még a Barbie-val kapcsolatos számtalan kettősségre, de véleményem szerint ez a legfontosabb és legnyilvánvalóbb. Jómagam természetesen

a „felnőtt” helyzetéből igyekszem írni Barbie-ról, azaz olyasvalakiéből, aki számára ez a kicsiny műanyag csinibaba nem közvetlen játszótárs, hanem társadalmi és kulturális jelenség. Ebből a pozícióból igyekszem olyasmiről is nyilatkozni, ami számomra tulajdonképpen megközelíthetetlen: arról, hogyan fogják fel Barbie-t azok, akiknek ajándékba adják, akik bilire ültetik, macska hátán lovagoltatják, hercegnőből állatorvossá öltöztetik át, és akik komolyan adnak a véleményére saját gyermeki életük legkülönbözőbb kérdéseiben. Mivel pedig tudatában vagyok ennek a kettősségnek, arra szeretném kérni olvasóimat, egy pillanatra se feledkezzenek meg arról, hogy valójában semmit sem tudunk arról, hogyan látják Barbie-t azok, akiket hol igyekszünk megvédeni e „műanyag prosti” szörnyű hatásától, hol pedig elárasztunk e „csodálatos baba, a világ összes kislánya kedvence” mind újabb példányaival!

A Barbie-jelenséget nem a *Mattel* hozta létre, amely 1959-ben arra szánta el magát, hogy olyan „felnőtt” babát ad a kislányok kezébe, akinek három cserélhető ruhája van, hanem mindazok, akik a baba létének első napjától fogva nem úgy beszéltek róla, akár egy gyerekjátékról, hanem mint élő emberről és társadalmi problémáról. Megjelenésekor az újságírók „ijesztőnek és züllöttnek” nevezték Barbie-t, ami roppant szemléletesen demonstrálja azt az „animáló”, életre keltő mechanizmust, amely a babákról beszélő emberekre általában jellemző. Később, amikor Barbie negyvenkét évi kapcsolat után elvált Kentől, a *Mattel* a következőképpen kommentálta a helyzetet: „Barátok maradnak, de belefáradtak egymásba, és új távlatokat keresnek a maguk számára.” Ahhoz, hogy megértsük a Barbie-jelenség szerkezetét, elegendő, ha összehasonlítjuk ezt a lekerekített, pozitív állítást azzal a sok hétig tartó érzelmi viharral, amely a sajtóra és az internetre rázúdult e látszólag igazán jelentéktelen esemény hatására. Nem volt egyetlen magára valamit is adó kiadvány – a *New*

York Timestól és a *Kommerszanttól* a *Sunig* és a *Moszkovszkij Komszomolecig* –, amely ne jelentetett volna meg legalább egy kis hírt, de számosan több hasábos cikket is publikáltak „a század leghíresebb párjának” a széthullásáról, ahogy az eseményt egy Barbie-gyűjtő egy ismert internetfórumon nevezte. Hangot kaptak a legkülönbélebb vélemények: a szegény rabszolganő „felszabadulását” ünneplő feminista ujjongástól a keresztény sápítózásig, hogy micsoda rettenetes példát ad ez a válasz a gyermekek számára... A *Mattel* cégnek semmi köze ezekhez a publikációkhoz: ezt mind mi magunk követtük el. Fél évszázadon át döbbenetes folyamatnak lehettünk tanúi: a *Mattel* nem tett mást, mint sorra közreadta a kiöltözött babákat, amelyekhez a lehető legsemlegesebb, szinte apácásan ártatlan leírásokat mellékelte. A világ többi része hozzákonstruált, kitalált, projektált, belelátott, interpretált – és válaszreakcióként gyűlölt, együttérzett, tiltakozott, hadakozott és szenvedett. Én a magam módján örültem, amikor a *Mattel* és oroszországi képviselője, a *Mir Barbie – Barbie Világa* az okok megnevezése nélkül elutasította az *NLO* kiadó kérését, hogy működjenek együtt e könyv megírásában. Egyfelől, jókora tárgyi korpusztól fosztottak meg, ami megakadályozott abban, hogy fejezetet írjak Barbie világának pénzügyi aspektusairól, és könnyen lehet, hogy sok pontatlansághoz is vezetett; másfelől viszont lehetőséget kaptam, hogy ne arról írjak, milyenek gondolták el a babát a megalkotói, és milyenek látják most ők maguk, hanem arról, milyenek látjuk mi, akik nem kapcsolódtunk bele Barbie világának létrehozási folyamatába, viszont akik ezt a világot a maguk képére és hasonlóságára formáljuk.

Úgy gondolom, Barbie-t felfoghatjuk a nyugati civilizáció egyfajta tükréként, mégpedig olyan tükröként, amelyben van egy váratlan, de nagyon hasznos kis görbület: civilizációnk úgy tükröződik benne, mintha babacivilizáció lenne. Ez nem afféle szójáték: Barbie tükrében világunk úgy néz ki, ahogy

mondjuk a *Truman-show* című film főhőse látja ama katasztrófát megelőzően, amely arra kényszeríti, hogy megszökjék a csillogó-villogó valóságból. Barbie világa a mi világunk, amilyen akkor lenne, ha mi magunk babák volnánk, azaz olyan lények, amelyekből éppúgy hiányoznak a kételyek, mint a fogyatékoságok. Ott, ahol Barbie ingerültséget vált ki bennünk, határozottan kijelenthetjük: a saját problémáinkat vetítjük belé. Nem róla van szó, hanem mirőlünk. Mi ingereljük magunkat a divat erőszakos követésével, a karrierizmussal, a külsőnk miatti aggodalmunkkal, azzal, ahogyan a családi viszonyainkat alakítjuk, s végül azzal, milyen játékokat vásárolunk a gyermekeinknek. A mi saját világunk tükröződik Barbie parányi rózsaszín fésülködőasztalkájának ártalmatlan, törhetetlen tükreben; ha ez a világ nem tetszik nekünk, azért csak magunkat vádolhatjuk.

Végül is azzal az érzéssel adom le kéziratomat a szerkesztőségben, hogy a könyv nem egy Barbie-ról szóló tanulmány, hanem gondolatgyűjtemény arról a civilizációról, amely képes bálványt csinálni egy kis műanyag babából, majd ilyen bonyolulttá, ilyen ellentmondásossá és szövevényessé alakítja saját viszonyát ezzel a bálvánnyal. Barbie-ról tucatnyi könyv jelent már meg, de mindeddig nem találtam olyan tanulmányt, amely teljes egészében társadalmi-kulturális jelenségként tárgyalta volna. Nem hízelgek magamnak azzal a gondolattal, hogy sikerült ilyen könyvet írnom, de fontosnak tartom ezt a fajta megközelítést, és maga a próbálkozás, hogy ezt az utat választottam, némi mentségül szolgál a könyv nyilvánvaló hiányosságaira.

Könyvem első részének címe *A Barbie előtti világ*: ebben kísérletet teszek, hogy futólag áttekintsem a babák mint olyanok történetét, megvizsgáljam, mit jelentettek és jelentenek a civilizációnk számára; miért éppen egy baba bizonyult alkalmasnak arra, hogy tartósan meghódítsa a világot; hogyan értelmezte át

a múltat Barbie „mamája”, Ruth Handler azért, hogy létrehozza a játékok történetének egyik legdöbbenetesebb jelenségét. Erre az információra gyakran fogok hivatkozni könyvem más fejezeteiben is. A könyv második része – a *Barbie világa* – magáról a babáról szól: felépítéséről, életmódjáról, viseleteiről, szokásairól, jelleméről, külsejéről, történetéről – egyszóval, mindarról, ami Barbie alakját képezi. És végül a harmadik részben – melynek címe *A világ Barbie körül* – megpróbálok teljes egészében és kizárólag rólunk, emberekről beszélni, akik játszunk a babával, gyűjtjük, gyűlöljük, felhasználjuk a céljainkra, imádjuk, félünk tőle, barátkozunk vele, vagyis mindarról, ami véleményem szerint magát a mindmáig virágzó „Barbie-jelenséget” létrehozta.

Bizonyos körökben a jó modorhoz tartozónak tekintik, hogy szidják Barbie-t, megvádolják valamennyi halálos bűnnel, ráfogják, hogy rombolja az erkölcsöket és hozzájárul a civilizáció hanyatlásához. Miközben azonban a legkülönbözőbb emberek Barbie-ról szóló kijelentéseit olvastam és hallgattam, gyakran gondoltam arra: „Ha Barbie körül minden olyan kétségbeejtő lenne, amilyenek az egyik szerző állítja, akkor e bő fél évszázad alatt, amióta ismerjük, népszerűségének hallatlan méretei mellett civilizációnkat réges-rég elnyelte volna a pokol; ha viszont minden olyan jó lenne benne, mint az iménti szerző kollégája írja, az emberiség már rég a mennyekben élne.” A magam részéről azt szeretném, hogy könyvem olvasója egy egyszerű premisszából induljon ki: Barbie dolgai nem jók, nem rosszak, hanem bonyolultak. És éppen ez a bonyolultság, ez a többértelműség, üzenetének ez az állandó kettőssége az véleményem szerint, ami a babát oly roppant értékes kutatási célponttá teszi.